

123. Nec quidquam proinde derogatur libertati Divinae. Etenim, ut recte, ex D. Thoma¹, Suarez inquit: « Divina voluntas, licet simpliciter sit libera ad extra, tamen ex suppositione unius actus liberi potest necessitari ad alium; ut, si vult promittere absolute, necessitatur ad implendum promissum etc. . . . Et cum eadem proportione, si vult creare mundum, et illum conservare in ordine ad talem finem, non potest non habere providentiam illius . . . perfectam et consentaneam suae bonitati et sapientiae. Ideoque, supposita voluntate creandi naturam rationalem . . . , non potuit Deus non velle prohibere tali creaturae actus intrinsece malos, vel nolle praecipere honestos necessarios² ».

124. Itaque non ex libera voluntate Dei, sed, ut iam diximus³, ex Divina sapientia, moralitas actionum normam suam accipit. Sane in Divina Sapientia « sunt infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibles, atque incommutabiles rationes rerum⁴ ». Iam intelligibilitas Divinae Essentiae, per quam Deus omnia intelligit, essentias et veritatem rerum determinat; siquidem « suum (Dei) intelligere est mensura, et causa omnis alterius esse⁵ »; atque res ideo verae sunt, quia *Intellectui Divino adaequantur*⁶. Igitur non ex eo quod Deus aliquid libere vult, illud moraliter bonum constituitur, sed quia secundum incommutabiles rationes, quae in Divina Sapientia sunt, aliquid creatureae ra-

to spiritualiter observandum contrahitur... est necessarium incommutabile, quia naturaliter bonum, ita ut nulla ex causa vel ab ipso Deo aliquatenus possit immutari. Hoc ne ipsi quidem Deo mutare liberum est »; *Lb. de praecepto et dispensatione*, c. 3, n. 7 et 8.

¹ *Qq. dispp.*, *ibid.* ad 3.

² *De Legibus*, lib. II, c. 6, n. 15. Cf Kleutgen, *La Filos. antica eposta e difesa* (vers. ital.), vol. II, tratt. III, c. 3, § 3, n. 267 sqq., p. 403 sqq., Roma 1867.

³ P. 80 sqq. — ⁴ S. Aug., *De Civ. Dei*, lib. XI, c. 10, n. 3.

⁵ I, q. XVI, a. 5 c. Cf *ibid.*, q. XIV, a. 8 ad 3.

⁶ I, q. XVI, a. 1. Cf *Ontol.*, c. IV, art. 1, p. 26 vol. II. Quocirca « inventur veritas in rebus. . . , secundum quod imitantur Intellectum Divinum, qui est eaurum mensura, sicut ars est mensura omnium artificiorum »; *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. I, a. 8 c. Et *ibid.*, q. IV, a. 6. *Sed contra*: « Similitudines rerum in Verbo existentes sunt mensurae veritatis in rebus omnibus, quia secundum hoc res aliqua diciuntur vera, secundum quod imitatur exemplar suum, quod est in Verbo ».

tionali essentialiter consentaneum aut oppositum esse Deus cognoscit, illud necessario Divina voluntas iubet, aut vetat, atque ita honestum, et in honestum statuit: « Id, quod est voluntum a Deo, habet primam causam iustitiae ex ordine Divinae Sapientiae¹ ».

ART. VII. *De affectionibus, quae actionem moralem consequuntur, seu de imputatione et merito*

125. *Imputare* in morali disciplina idem est, ac cuiquam actionis causam adscribere, eiusque consecutiones, seu consectaria. Quocirca velut ex duabus partibus constat, nempe imputatione *facti*, qua quis declaratur actionis auctor; et imputatione *iuris*, qua consectaria actionis eidem assignantur; nam qui actionem edit, quacum certa consectaria connexa esse ignorare non potuit, in haec ipsa censetur agendo consisse².

126. Prop. *Actiones morales sunt revera imputabiles*.

Prob. Imputatio est quoddam iudicium, quo aliquem sua-

¹ *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XXIII, a. 6 ad 1. Ex hac, quam explicavimus, doctrina, illud etiam perspicitur, nullum a nobis, quemadmodum Pufendorfius singit (*loc. cit.*), « principium coaeternum et extrinsecum Deo adiungi, quod Ipse in assignandis rerum formis sequi necessum est ». Hoc enim absurdum secundum eorum sententiam poneretur, qui, ut iam alibi demonstravimus (*Theol. natur.*, c. III, art. 6, p. 343, not. 1, vol. II), essentias rerum ne ab Intellectu quidem Divino pendere falso docuerunt; non vero secundum sententiam, quae moralitatis dictamina a Divina Sapientia, quae exemplar est rerum omnium, fundamentum desumere statuit. Neque aliqua regula extra Deum statuitur, qua Ipse rectum, incommutabilemque moralem ordinem praecipiat. Nam Deus, secus ac nos, qui iuste facimus secundum legem alicuius superioris, sibi ipsi, ut suo loco dicemus, est lex; I, q. XXI, a. 1 ad 2. Vid. etiam *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XXIII, a. 6 ad 6, ubi apposite advertit, divinam voluntatem habere aliquam rationem, non ex parte volentis, « nam voluntas, sapientia, et bonitas secundum rem sunt idem in Deo »; sed ex parte voliti, « secundum quod ipsum volitum ordinatur . . . ad aliquid: qui quidem ordo ad Divinam Sapientiam pertinet ».

² *Imputare* proprio est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Hinc Sen., *Ep.* VIII, *Hoc non imputo in solutum de tuo tibi*. Sicut ergo hoc fit, comparatis inter se acceptis, et in rem alicuius expensis, ita aptissimum visum est vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta applicationem, quae itidem fit, instituta huiusmodi comparatione.

rum actionum, effectuumque ex illa consequentium dominum, seu causam liberam existimamus: « Tunc actus imputatur agenti, quando est in potestate ipsius, ita quod habeat dominum sui actus ⁴ ». Atqui actio eo ipso, quod moraliter bona, vel mala est, ita in potestate agentis esse debet, ut ab eo pendeat illam elicere, vel non: is autem, qui huiusmodi potestatem in actionem exercet, ipsius actionis, effectuumque, qui ab illa naturaliter fluunt, auctor est ². Ergo. Atque ita exploratum est imputabilitatem a libertate profluere, ut quisque potet se prorsus a quacumque accusatione purgare, et a redenda ratione se omnino immunem facere, si asserere et probare possit, se quidpiam ex mera necessitate fecisse, aut per se non stetisse, quin aliquid fieret ³.

127. Ad haec, actus moraliter boni laudem homini conciliant: secus moraliter mali vituperium parunt: « Quae (laus et vituperium) bonis actibus, vel malis debentur ⁴ ». Atqui « nihil est aliud laudari, vel culpari, quam imputari alicui bonitatem, vel malitiam sui actus ⁵ ». Ergo.

128. Ut imputabilitatis notio clarior evadat, haec advertenda sunt:

1° Quemadmodum actio, ita eius omissione imputari potest. Aliquid enim ab aliquo procedit vel in quantum est agens, sicut calefactio a calore; vel ex hoc ipso, quod non agit; sicut submersio navis dicitur esse a gubernatore, qualenus desistit a gubernando ⁶; quare a voluntate procedit etiam « illud, quod voluntas potuit prohibere, sed non prohibet ⁷ ». Ad rem s. Anselmus: « Dicimus facere aliquid, cum esse lacrimis rem; et cum facere possumus, ut non sit ⁸ ».

2° Distinguenda est imputabilitas *naturalis*, qua quis pre-

¹ 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 2 c.

² Conditions, quae requiruntur ut effectus actionis ei, qui illam eliciuit, tribuantur, alibi (p. 48, not. 3) explicavimus.

³ Hinc operationes, quae ex vi, ignorantia, concupiscentia emittuntur (cf. p. 50 sqq), imputabilitate vacant, si arbitrii libertate privantur; secus, si libertas in eis existit.

⁴ In lib. IV Sent., Dist. XVI, q. III, a. 1, sol. 1 ad 1.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 2 c.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 3 c. Cf p. 49.

⁷ 1^a 2^{ae}, q. LXXVII, a. 7 c. — ⁸ De Casu diaboli, c. 18.

cise velut dominus et auctor alicuius actionis agnoscitur, ab imputabilitate *moralis*, qua eius actionis bonitas vel malitia moralis ei adscribitur. Illa enim imputabilitas meram exigit libertatem; haec vero etiam agendi, vel non agendi obligacionem ⁴. Hinc, ut s. Augustinus inquit, « non omnis, qui causa alienae mortis est, reus est ² »; atque, « navis submersio, quae per absentiam gubernatoris contingret, non imputaretur ei ad culpam, si non esset ei commissa gubernatio navis ³ ».

³ Possunt alicui opera aliorum imputari, « secundum quod ipse est aliquo modo illorum operum causa, auxilium, vel consilium praebendo, vel inducendo, vel quocumque alio modo ⁴ ».

129. Alia actuum moralium proprietas in eo consistit, quod *meriti* vel *demeriti* rationem continere possunt, quatenus ad emolumendum, vel damnum alterius diriguntur: « Meritum et demeritum dicuntur in ordine ad retribucionem, quae fit secundum iustitiam: retributio autem secundum iustitiam fit alicui ex eo, quod agit in profectum, vel documentum alterius ⁵ ». Itaque *meritum*, vel *demeritum* est quoddam ius ad mercedem, vel poenam, quod homini ex actione sua advenit, prout per illam emolumendum, vel detrimentum alteri procurat ⁶ ».

130. Prop. 1°. *In actibus humanis ratio meriti, vel demeriti apud alios homines reperitur.*

Prob. Dubitari non potest, quin, e. g., stipem conferre geno, paternum affectum subditis exhibere, sponte pro incolumitate patriae vitam periculi obiicere, vel e contra, patriam inimicis prodere, etc., sint actus, qui in aliorum hominum profectum, vel documentum vergunt: Item, exploratum est rationem ordinis et aequitatis id postulare, ut illi

¹ Vid. Finetti, *Op. cit.*, t. I, lib. IV, c. 4, p. 119, ed. cit.

² Epist. 153 ad Macedonium, n. 17.

³ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 3 c.

⁴ In lib. IV Sent., Dist. XLIV, q. II, a. 1, sol. 1 ad 3.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 3 c.

⁶ Meritum, de quo nunc agimus, ex ratione ipsius actus in ordine naturali spectati desumitur: quod enim habetur ex dignitate et statu personae operantis, supra naturalem ordinem elevatae, pertinet ad ordinem supernaturalem, ideoque est extra ambitum moralis philosophiae.

praemio, isti poena digni sint. Atqui in hoc ratio meriti, vel demeriti consistit. Ergo.

131. Id amplius confirmari potest hunc in modum: Idem est fundamentum gratitudinis, et meriti: nam gratitudo, docente s. Thoma, rationem iustitiae aliquo modo praesefert, seu est virtus, *per quam redditur debitum benefactoribus*¹, atque *meritum importat quamdam aequalitatem iustitiae*². Atqui actus, qui, exclusa peculiari conventione³, in commodum et profectum aliorum diriguntur, sunt fundamentum gratitudinis; ergo et meriti.

132. Quod si quaeratur apud quos homines actione nostra mereri possimus, s. Thomae responsio in promptu est: « Est autem considerandum, quod unusquisque in aliqua societate vivens, est aliquo modo pars, et membrum totius societatis. Quicumque ergo agit aliquid in bonum, vel malum alicuius in societate existentis, hoc redundat in totam societatem; sicut qui laedit manum, per consequens laedit hominem. Cum ergo aliquis agit in bonum, vel malum alterius singularis personae, cadit ibi dupliceratio meriti, vel demeriti. Uno modo, secundum quod debetur ei retributio a singulari persona, quam iuvat, vel offendit. Alio modo, secundum quod debetur ei retributio a toto collegio. Quando vero aliquis ordinat actum suum directe in bonum, vel malum totius collegii, debetur ei retributio, primo quidem, et principaliter a toto collegio; secundario vero ab omnibus collegii partibus. Cum vero aliquis agit, quod in bonum proprium, vel malum vergit, etiam debetur ei retributio, in quantum etiam hoc vergit in commune, secundum quod ipse est pars collegii; licet non debetur ei retributio, in quantum est bonum, vel malum singularis personae, quae est eadem agenti; nisi forte a seipso, secundum quan-

¹ 1^a 2^{ae}, q. LX, a. 3 c. — ² 3, q. XLIX, a. 6 c.

³ Ut quis apud alterum mereatur, haud expostulatur ipsum ex nulla obligatione ad actionem praestandam adstringi: « Dicendum, quod homo, in quantum propria voluntate facit illud, quod debet, meretur, alioquin actus iustitiae, quo quis reddit debitum, non esset meritorius »; 1^a 2^{ae}, q. CXIV, a. 1 ad 1. E contrario, actio, ad quam exhibet aliquis ex peculiari conventione tenet, iam recepta mercede, novam rationem meriti non induit: Excipe, si ex virtutis et rationis praescripto accurate, aut quadam peculiari cura exhibeat.

dam similitudinem, prout est iustitia hominis ad seipsum ¹ ».

133. Prop. 2^a. *Actiones humanae rationem meriti, vel demeriti habent etiam relate ad Deum.*

Prob. duobus D. Thomae argumentis, quorum alterum ex eo sumitur, quod Deus est ultimus finis, ad quem tendimus: alterum ex eo, quod Universi est gubernator. « Actus alicuius hominis habet rationem meriti, vel demeriti, secundum quod ordinatur ad alterum, vel ratione eius, vel ratione communis. Utroque autem modo actus nostri boni, vel mali habent rationem meriti, vel demeriti apud Deum. Ratione quidem ipsius, in quantum est ultimus hominis finis: est autem debitum, ut ad finem ultimum omnes actus referantur: unde qui facit actum malum non referibilem in Deum, non servat honorem Dei, qui ultimo fini debetur. Ex parte vero totius communis universi, quia in qualibet communitate ille, qui regit communitatem, praecipue habet curam boni communis; unde ad eum pertinet retribuere pro his, quae bene, vel male fiunt in communitate. Est autem Deus gubernator, et rector totius universi, et specialiter rationalium creaturarum. Unde manifestum est, quod actus humani habent rationem meriti, vel demeriti per comparationem ad Ipsum: alioquin sequeretur, quod Deus non haberet curam de actibus humanis ² ».

134. Quanam autem ratione intelligendum sit hoc nostrorum actionum meritum apud Deum, idem sanctus Doctor explicat hoc modo: « Manifestum est, quod inter Deum, et hominem est maxima inaequalitas, in infinitum enim distant; et tolum, quod est hominis bonum, est a Deo. Unde non potest hominis ad Deum esse iustitia secundum absolutam aequalitatem, sed secundum proportionem quamdam; in quantum scilicet uterque operatur secundum modum suum. Modus autem, et mensura humanae virtutis homini est a Deo. Et ideo meritum hominis apud Deum esse non potest, nisi secundum presuppositionem Divinae ordinationis; ita scilicet, ut id homo consequatur a Deo per suam operationem, quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit; sicut etiam res naturales hoc consequuntur per proprios mo-

¹ 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 3 c. — ² 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 4 c.

tus, et operationes, ad quod a Deo sunt ordinatae; differenter tamen, quia creatura rationalis se ipsam movet ad agendum per liberum arbitrium: unde sua actio habet rationem meriti; quod non est in aliis creaturis¹.

135. Neque dicas 1° humanos actus in profectum vel damnum Dei cedere non posse; 2° Deum nullo modo hominum debitorum fieri posse². Etenim 1° per actum hominis Deo secundum se nihil potest accrescere, nihil deperire: sed tamen homo, quantum est in se, aliquid subtrahit Deo, vel Ei exhibet cum servat, vel non servat ordinem, quem Deus instituit³. Hinc Deus « ex bonis nostris non quaerit utilitatem, sed gloriam, id est manifestationem suae bonitatis; quod etiam ex suis operibus quaerit. Ex hoc autem quod Eum colimus, nihil Ei accrescit, sed nobis: et ideo meremur aliquid a Deo, non quasi ex nostris operibus aliquid Ei accrescat, sed in quantum propter Eius gloriam operamur⁴. 2° « Quia actio nostra non habet rationem meriti, nisi ex praesuppositione Divinae ordinationis, non sequitur quod Deus efficiatur simpli-citer debitor nobis, sed sibi ipsis; in quantum debitum est, ut sua ordinatio impleatur⁵.

¹ 1^a 2^{ae}, q. CXIV, a. 1 c. De nostrarum actionum merito, vel demerito tum apud homines, tum apud Deum, praestat legere Card. Gerdi, *Phil. mor. Instit.*, Disp. II, c. I, n. 40-42; *Opp.*, t. III, p. 93-96, Napoli 1854.

² Ita doctrinam, quam exposuimus, impugnat Pufendorfius, *De iure nat. et gent.*, lib. I, c. 9, § 5.

³ 1^a 2^{ae}, q. CXIV, a. 1 ad 2.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. CXIV, a. 1 ad 2. Quomodo ex manifestatione suae gloriae, quam Deus intendit, nihil Ei accrescat, sed totam utilitatem in homines redundet, vid. *Theol. nat.*, c. IV, art. 1, p. 336-357. « Nobis, inquit etiam sanctus Doctor, expedit Eum nosse, non illi... unde patet, quod Deus suam gloriam non quaerit propter se, sed propter nos»; 2^a 2^{ae}, q. CXXXII, a. 1 ad 1. Quam veritatem s. Hilarius praeclaris his verbis, inculcavit: « Amari se a nobis exigit, non utique amoris in se nostri fructum aliquem sui causa Ipse percipiens, sed amore ipso nobis potius, qui Eum amabimus, profuturo. Nam amari se, sibique nos obsequi, idecirco, ut nobis bene sit, expedit, ut digni beatitudinis, ac bonitatis suae munere per meritum amoris sui et obsequii iudicemur. Bonitatis autem usus, ut splendor solis, ut lumen ignis, ut odor succi, non praebenti proficit, sed utenti»; *In Psalm. II*, n. 15.

⁵ *Ibid.* ad 3.

ART. VIII. *De criterio, quo actionum moralitas a nobis dignoscitur*

136. Illud, quod plures innuimus, moralitatem actionum ratione a nobis diiudicari, hoc articulo demonstrandum suscipimus.

Iam post Auctorem libri de *Natura*⁶, Robinetus² animam sicut gustu dulce et amarum, ita bonum et malum morale quodam interiori organico sensu quinque exterioribus sensibus analogo, quem *sensum* vel *instinctum morale* appellat, percipere comminiscitur³.

137. Alia, sed etiam falsa significatione hunc *sensum* agnoverunt Fr. Hutcheson, scoticae philosophiae parens⁴, et Adamus Smith⁵, qui ei post Craigium successerat. Est enim sensus moralis, secundum ipsos, quedam facultas a ratione quidem diversa, sed sensibus longe praestantior, qua ex propensione naturae, et catco quodam impetu quedam circa bonum et malum morale iudicia efformamus⁶.

138. Prop. 1^a. *Sensus moralis, prout quedam facultas sentiens adstruuntur, absurdum commentum est.*

Prob. Obiecta sensum non nisi a sensu proprio percipi valent⁷; quapropter nec visu sonum, nec colorem auditu

¹ Part. III, lib. V, c. 6. Integratam hac de re eius doctrinam ob oculos ponit Finetti, *De principiis iuris naturae et gentium*, t. II, lib. XI, c. II, p. 147 sqq, Neapol. 1789.

² *De la nat.*, p. 3, c. 1 sqq, Amstelodami 1761.

³ Fere eadem est Phrenologorum doctrina, de quibus vid. *Anthrop.*, c. VII, art. 7, p. 247 sqq vol. II.

⁴ *Phil. mor. institutio compendaria*, Glascuae 1745.

⁵ *Theoria sensuum moralium* (angl.), Lond. 1790.

⁶ Huic doctrinae Reidius magnum nomen conciliavit, qui Buffierii de sensu communi dogma (*Traité des premières vérités*, passim) evolvens, non solum in veritatibus moralibus, sed etiam in speculativis quedam sensum naturalem, quem facultatem suggestionis nominavit, inesse demonstravit (vid. *Dynam.*, c. IV, art. 9, p. 145 vol. I). Praeter Scholam Scoticam (*De historia huius Scholae* vid. Sanseverino, *I principali sistemi sul criterio*, c. III, § I-III, p. 271-419, Napoli 1858), sensum illum, seu instinctum morale admiserunt Hoocke (*Religionis naturalis, et revelatae principia*, t. I, pars II, sect. II, p. 201, Venetiis 1763); Finetti (*Op. cit.*, loc. cit.), et nuperissime Dmowski, *Inst. phil.*, t. II, *Inst. Ethicae*, seu *phil. moralis*, c. II, a. 4, p. 71, Romae 1843. — ⁷ Cf *Dynam.*, c. III, art. 2, p. 111, art. 4, p. 113 vol. I.

percipere possumus. Si ergo sensus ille, quem Robinetus finit, ad discernendam moralitatem destinaretur, semper ille ad id muneric necessarius foret, nec ulla umquam percipi moralitas posset, nisi ope illius sensus, quemadmodum semper necessarii sunt sensus visus, auditus etc. ad percipientium lumen, sonum etc. Atqui id est apertissime falsum; exploratum est enim nos saltem quarumdam actionum moralitatem sola ratiocinatione comprehendere. Ergo.

139. Insuper, si approbatio, vel improbatio bonarum, malorum actionum esset effectus cuiusdam sensus organici, profecto qui magis sensibus valerent, ii promptius, certius, clariusque de actionum moralitate iudicarent, ac de bonis quidem gauderent, malas vero aversarentur. At contrarium experientia docet; nam pueri, licet omnibus iam sensibus sint instructi, nullo tamen pacto de actionum moralitate iudicium ferunt; atque e contrario haec ipsa iudicia in senescentibus, in quibus sensus omnes solent esse imbecilliores, expeditiora, ac curatiora, et perfectiora sunt. Ergo.

140. Sed non solum uti commentitius, verum etiam ut impossibilis ille sensus est reliquendus. Et sane, notiones moralitatis, quae in relatione conformitatis, vel disformitatis cum recto ordine consistit, abstractae sunt, ac proinde ab anima, prout spiritualis est, proficiuntur. Atqui anima spiritualis est ex eo quod sine organis corporeis operatur⁴. Ergo. Quocirca bruta, etsi sensibus non destituantur, tamen, « quia non participant aliquid rationis, virtutes morales habere non possunt⁵ ».

141. Huic argumento maius robur in sententia Robineti additur, qui in sensu non aliud, nisi corporeum motum agnoscit. Etenim « nihil agit ultra speciem suam; immo agens oportet esse praestantius paciente ». Quare « impossibile est actionem corporeae virtutis ad hoc elevari, quod virtutem penitus spiritualem et incorpoream causare possit⁶ ». Atqui motum corporeum discretio inter virtutem et vitium prorsus excedit. Ergo.

His argumentis alia adicere supervacaneum est, cum de re salis manifesta agatur.

¹ Cf *Anthrop.*, c. VII, art. 6, p. 243 sqq vol. II.

² Qq. disp., *De Virtut.*, q. I, a. 4 ad 12.

³ Qq. disp., *De Pot.*, q. III, a. 9 c.

142. Prop. 2^a. *Sententia*, qua sensus moralis altera significatione admittitur, absurdum in se est, et falso fundamento innititur⁷.

Prob. 1^a pars. Iudicia, quae per sensum illum moralem conscientur, sunt instinctiva. Alqui huiusmodi iudicia naturae mentis humanae adversari alibi ostendimus². Ergo. Quod ut satius intelligatur, in memoriam revocabundum est, nomine *instinctus* non aliud significari, nisi propensionem facultatis ad vim suam exercendam³. Iam haec inclinatio oportet ut consequatur formam in natura existentem⁴; ac proinde operationes, per quas evolvitur in homine, diversas esse oportet ab operationibus, per quas evolvitur in brutis. Quapropter si in brutis ita evolvitur, ut sponte et naturaliter conscient iudicia ad prosequendum bonum, et malum vietandum⁵, in homine eodem modo evolvi non potest; sed oportet ut ipse iudicia conscient per inquisitionem rationis⁶, seu per reflexionem, ita ut cognoscat « habitudines rerum, de quibus iudicat, et per quas iudicat⁷ ».

143. Neque sensus ille moralis tamquam specialis facultas accipi potest. Nam, cum secundum illos philosophos, sentiens non sit, inter facultates intellectrices sit oportet. Quocirca, cum non sit, secundum eos, ipse intellectus, alia facultas intelligendi ab intellectu diversa, seu plures facultates intelligendi agnoscenda in homine forent. Atqui plures facultates intelligendi ab se distinctae in intellectu possibili ad-

¹ De iis, qui sensum moralem tamquam propensionem ad iudicandum de moralitate actionum sine ope discursus consequentem ideas homini innatas, sive ab Auctore naturae in ortu animae impressas, nihil dicimus; sistema enim idearum innatarum reliquendum esse iam in *Idealogia*, c. I, art. 2-3, p. 188 sqq vol. I, demonstravimus.

² Cf *Dynam.*, c. IV, art. 9, p. 148-149 vol. I.

³ Haec propensio illa est, quam conatum diximus (vid. *Dynam.*, c. I, art. 9, p. 102). A Scholasticis *appetitus naturalis*, atque a recentibus *instinctus* audi, quia vox *instinctus*, interprete Vossio, quendam impulsione, sive motionem universe sumtam significat. Item, ait, verbale *instinctus*, quod est *instigare*, *incitare*, *stimulare*, ut apud Livium, lib. V, *divino spiritu instinctus*, sive substantive *incitatio*, *stimulatio*. Est enim *impulsio naturae* »; *Elym.* voc. *Instigo*.

⁴ 1^a 2^{ac}, q. VIII, a. 1 c.

⁵ Qq. disp., *De Ver.*, q. XVIII, a. 7 ad 7. — ⁶ Ibid.

⁷ Qq. disp., *De Ver.*, q. XXIV, a. 2 c. Cf I, q. LXXXIII, a. 1 c.

mitti non possunt. Ergo. Et sane, uti s. Thomas argumentatus est, quoniam res ad intellectum sub communi ratione entis referuntur, fieri nequit, ut ipsae ad eum secundum diversas rationes referantur, quippe quod entis, prout ens est, nullae differentiae sunt. Atqui idem obiectum non nisi secundum diversas rationes ad plures facultates referri potest¹. Ergo plures facultates intelligendi admitti nequeunt².

144. *Prob. 2^a* pars. Assertores illius sensus moralis in summa uniformitate iudiciorum de quarumdam actionum bonitate aut pravitate praecipue innituntur. Atqui hoc argumentum nullius ponderis est. Ergo. Et sane, mentes humanae in multarum veritatum cognitione consentiunt¹ quod ipsae easdem res apprehendunt; ² quod iisdem instrumentis ad illas apprehendendas praeditae sunt. Etenim in primis, si cognitiones exceperis, quae animum eiusque cogitationes spectant, omnes cognitiones, sive veritates circa res versantur, quae extra animum nostrum sunt³. Iam, quoniam omnes mentes easdem naturas perspiciunt, mirum non est, ut s. Thomas observavit, illas in quibusdam iudiciis consentire⁴. Quod breviter Clemens Alex. expressit: « Sunt omnibus eadem cogitata, propterea quod ex rebus subiectis eadem forma et typus ingeneretur omnibus, non eadem etiam nomina propter diversos sermones⁵ ». Secundo, cum mentes humanae eisdem cognoscendi facultatibus polleant, necesse est ipsas cunctas illas veritates cognoscere, quae facultatum suarum usum necessario consequuntur; cuiusmodi sunt omnes veritates primitivae, et quae ab hisce evidenter consequuntur. Enimvero, « omnia, inquit idem sanctus Thomas, quae sunt unius speciei, communicant in actione consequente naturam speciei. Cognoscere autem prima intelligibilia est actio consequens speciem humanam⁶ ». Et alibi: « Veritatem omnes aliqualiter cognoscunt, ad minus quantum ad principia communia legis naturalis⁷ ».

145. *Prop. 3^a*. *Actionum moralitas ex ratione dignoscitur*. Veritas huius propositionis, quae iam ex dictis patet, ita

¹ Cf *Dynam.*, c. I, art. 6, p. 100 vol. I.—² I, q. LXXIX, a. 7 c.

³ Cf s. Thom., *Contr. Gent.*, lib. II, c. 75.

⁴ I, q. LXXVI, a. 2 ad 4.—⁵ *Strom.*, lib. VIII, n. 8.

⁶ I, q. LXXIX, a. 5 ad 3.—⁷ I^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 c.

probatur. Iudicium de moralitate actionum consistit in cognitione relationis, quae inter obiectum, circa quod actio versatur, atque naturam rationalem hominis existit; ac proinde ad illam pertinet facultatem, cuius proprium est cognoscere verum. Quae facultas intellectus, sive ratio est, prout illud verum immediate, aut mediate apprehendit¹. Hinc « lumen rationis naturalis (*est*), quo discernimus, quid sit bonum, et quid malum² ».

146. Hoc argumentum ita amplius explicatur: « In actibus bonum, et malum dicitur per comparationem ad rationem; quia, ut Dionysius dicit, IV cap. de *Div. Nom.*, bonum hominis est secundum rationem esse; malum autem, quod est praeter rationem. Unicuique enim rei est bonum, quod convenit ei secundum suam formam; et malum, quod est ei praeter ordinem sua formae. Patet ergo, quod differentia boni et mali circa obiectum considerata comparatur per se ad rationem, scilicet secundum quod obiectum est ei conveniens, vel non conveniens³ ». Ex his consequitur cognitionem boni vel mali moralis obtineri non posse, nisi per reflexionem, quam ipsa ratio supra seipsam exercet⁴.

147. Accedit, quod bonum morale, cum in honestate consistat, ex voluntate appetitur. Atqui « obiectum voluntatis proponitur ei per rationem⁵ ». Ergo.

148. Ne autem de nomine laboremus, haud refragamus ei, qui lumen rationis, quo bonum morale a malo discernimus, *instinctum*, vel *sensem* moralem appellare velit. Etenim etiam s. Thomas intellectum nomine *sensus spiritualis* quandoque vocavit⁶, atque *conscientiae* nomen *instinctus* attribuit: « Secundum quod per nostram conscientiam iudicamus, aliquid esse faciendum, vel non faciendum; et secundum hoc dicitur conscientia ligare, vel *instigare*⁷ ».

¹ Cf *Dynam.*, c. IV, art. 10, p. 150-151 vol. I.

² I^a 2^{ae}, q. XCI, a. 2 c.—³ I^a 2^{ae}, q. XVIII, a. 5 c.

⁴ Iudicium cuiusque de sui ipsius actibus, eorumque honestate, vel turpitudine dicitur *conscientia*, de qua alibi amplius disseremus.

⁵ I^a 2^{ae}, q. XIX, a. 3 c.

⁶ Cf 2^a 2^{ae}, q. XLVI, a. 1, et 3; *In lib. IV Sent.*, Dist. XLIV, *Expos. text.*

⁷ I, q. LXXIX, a. 13 c.